

4. *Никольская Т. Л.* Трагедия чудаков // *Вагинов К. К.* Козлиная песнь; Труды и дни Свистонова; Бамбочада; Гарпагониа. — М., 1991. — С. 3-13.

5. *Топоров В. Н.* Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического: Избранное. — М., 1995.

6. *Энштейн М. Н.* Парадоксы новизны. О литературном развитии XIX-XX в. — М., 1988.

М. П. Пеха

ПОЕТИКА “ІСНУВАННЯ” В ПРОЗІ В. ШЕВЧУКА

Творчість Валерія Шевчука в українській літературі є одним з небагатьох прикладів логічного й природного зближення таких духовних сфер, як філософія та література. Дослідження концепції світу й людини в творах письменника дають підставу віднести його до категорії митців, які порушують українську культурну традицію, витворюючи новий для нашої літератури тип роману філософського насичення. Цей новий тип роману характеризується використанням глибинних пластів української фольклористики та міфології, творчим переосмисленням ідей епохи українського барокко, світового філософського спадку. У творах на історичну тему В. Шевчук звертається до особистостей таких неординарних людей, як Сократ, Г. Сковорода, М. Ганді — мислителів, які багато в чому випередили свою добу. Для письменника цікаві не лише хронологічні подробиці життя цих історичних особистостей. Кожен його твір інтерпретує філософію та естетику мислителів минулого, синтезує новий зміст і створює художню реальність.

Не можна не погодитися з літературознавцем української діаспори Романом Багій, яка знаходить спільність творчих концепцій Валерія Шевчука й філософії екзистенціалізму. “Мотиви екзистенціалізму та літератури абсурду можна знайти в низці творів сучасних українських письменників. Двома особливо характерними прикладами є роман Валерія Шевчука “Набережна, 12” та спомины Михайла Осадчого “Більмо” [1], — пише вона.

У сфері художніх інтересів В. Шевчука лежить антитеза “екзистенція” та “система”.

У протиставленні категорій цього відомого гегелівського панлогізму, відносності їх значимості та пріоритетності письменник пробує знайти причину існування відчуття дисгармонії всередині особистості, осмислити можливі шляхи до знайдення внутрішньої цілісності.

Художня манера Валерія Шевчука, структурна організація його текстів асонує з його філософською концепцією. Існуюча єдність форми та змісту досягається коректним використанням багатьох ознак подібного типу роману. Перш за все мова йде про специфіку просторово-часових відношень у тексті. Час у художньому світі письменника постає як багатовимірна категорія. У повісті “Навчитель істини” йдеться про один день життя Сократа, який вмістив у ретроспективному погляді на минуле цілий його життєвий шлях. Хронотоп повісті “Осяяння” — це два роки життя в столиці київського бурсака й співака придворної капели Григорія Сковороди, спресовані в один рік художнього часу. Роман “Набережна, 12” — це зовсім інше відчуття й сприйняття категорії часу у просторі. Письменник висловлює в своєму творі лише себе, а не об’єктивну реальність. Створена ним дійсність стоїть над часом і суспільством, бо розкриває таємницю буття взагалі. Для кожного героя творів Валерія Шевчука простір таємниці суворо індивідуальний. Загальним для цього простору є енергетика цієї таємниці. Героїв об’єднують ситуації дисгармонічного асонансу, розірваності свідомості та одночасного внутрішнього пошуку, втраченої цілісності.

Подібно до персонажів “і корабель пливе” Ф. Фелліні, будинок із однойменного роману В. Шевчука на Набережній, 12 асоціює з кораблем як організуючим простір явищем. Замкнутий простір корабля створює видимість єдиного цілого, якого насправді не існує, тому що складається з систем внутрішніх світів, що різновідштовхуються. Аналізуючи ці системи, письменник намагається простежити центральну тему літератури екзистенції — “метафізичне страждання, що є наслідком не тільки людської свідомості смерті та загрози небуття, але й також свідомості небуття людських вірувань та ідей” [2, 18].

Герої роману мають імена, але, як правило, письменник називає їх за родом професії — швець, учителька, бухгалтер

тер і т. д. Цим письменник підкреслює механічність життя героїв. А з іншого боку, зберігає єдність форми й змісту тексту. Імена героїв у даному випадку лише ускладнюють сприйняття ідей нашаруванням подробиць, що не мають принципового значення.

Кожен герой перебуває у своєму просторово-часовому континуумі. Пересічення цих площин викликає негативну енергетику нерозуміння й відчуження один одного. Концепція існування особистості передбачає можливість перебування людини в двох континуумах — відкритому, зовнішньому й закритому, внутрішньому. Наприклад, один із персонажів роману, швець — алкоголік, що відчуває беззмістовність свого життя. Певною мірою це його захисна реакція на зовнішній абсурд існуючого. У цьому становищі він відчуває себе найбільш вільним. З одного боку, він створив собі ілюзію визволення в будь-який момент, виходу з алкогольного запою. “Я сам собі хазяїн”, — каже він, а з іншого боку, знімає відповідальність перед життям і близькими за людську й особистісну неспроможність.

Герой постійно шукає себе, бога в собі та в світі, що його оточує. Хоча швець каже: “Мені що Бог, що чорт” [3, 7], одночасно він гарячково шукає абсолютних вартостей і сподівається, що знайде їх у релігії. Саме тому він бере участь у богослужінні баптистів, іде на римокатолицьку церковну відправу і відвідує рабина. Він питає рабина через перекладача: “Спитай його, чому на землі десять різних богів? Чому вони не схожі один на одного?” [3, 42]. Не знайшовши відповіді щодо абсолютних релігійних вартостей, він часто відчуває неспокій або душевну муку чи нудьгує світом: “Наплинуло щемке почуття, яке завжди було при ньому, коли виходив з дому, щоб посидіти у пивниці. Але сьогодні це був лише відгук, далекий і ледь відчутний. Він пережив його, як переживав завжди, у ньому було щось від цього будинку, де мешкав, і від запаху пригорілої кави, і від останнього погляду дружини” [3, 8]. Він знову відчуває неспокій, коли відходить від рабина. На римокатолицькому богослужінні він знову переживає це почуття, яке назване не “щемким почуттям”, а “нудотою”.

Звертаючись до різних релігій, герой шукає допомоги й підпори в зовнішньому світі, який сам і відкидає. Швець звик, що за нього все в житті вирішують і дають готові установки — у що вірити, як діяти. У релігіях він по інерції шукає впровадження цього, хоча підсвідомо вже відторгає будь-які форми втручання у свою особистість. Брак зрілості й тверезості мислення не дає йому поки відчуття сили в собі та, відповідно, розуміння, що лише всередині нього знаходиться сила, яка здатна йому допомогти.

Героїв роману відрізняє дискретність свідомості й сприйняття світу. Це властиво літературі екзистенціалістів взагалі. Світ розпадається на окремі складові, які впливають на сприйняття цілого. Автор фіксує увагу на подробицях і деталях: сірому асфальті, “бетонні сходи сірили у вогкому затінку, самотня, забризкана глиною лампочка матово блимала під темною дощаною стелею. Пахло старою віконною замазкою і гасом, у роті відчувався гіркий дух пригорілої кави” [3, 8]. Запах пригорілої кави заповнює простір роману. “Віп плив будинком, дер у горлі й лоскотав ноздрі” [3, 15]. Запах існує як окремий образ. Він супроводжує внутрішнє життя героя, що впливає на тонкі механізми підсвідомості. Страх, що супроводжує героїв, асоціює з запахом цвілої картоплі, вологим камінням і прілими водоростями. Туга має запах несвіжого одягу, перестояної їжі, невипраних пелюшок, нафталіну й куряви.

Відчуття відчуження героїв від зовнішнього світу В. Шевчук підкреслює й образом комах, які аналогічно використані ще Ф. Кафкою в романі “Метаморфози”. “Його оточував сірий асфальт, що вилився з-під ніг, оббігав довкола, закручуючи, наче вир, — серед цієї одноманітної сіризни постать його здавалася темною комашиною” [3, 9].

Письменник порівнює марність людських пошуків зі станом мухи. “Було дуже тихо, лише на віконному склі дзижчала муха” [3, 10]. “звук був схожий на дзижчання мухи, що сіла на липучку й не може від неї одірватися” [3, 75], “білася об скло муха” [3, 93].

Людина порівнюється з метеликом, що потрапив у біду: “У коричневій калюжці соусу безсило повзав нічний метелик, його велике сіре тіло й коричневі, як і соус, криль-

ності, а жива людина, що читає вечорами Гоголя і Нечуя-Левицького, що любить рибальство, яку мучить сором від давньої зради. Кожен герой має свій простір волі, який він створив і оберігає від чужого втручання. Цей простір дає йому можливість самореалізації та самоосмислення себе. Так, трансформуючи “естетику бунту”, письменник приходить від “естетики абсурду до власного закону піраміди, який, заздалегідь передбачаючи поразку, все ж наповнює людське життя змістом, одухотворює його, робить людину господарем своєї долі” [5, 117].

Література

1. *Багрий Романа*. Мотиви екзистенціалізму і абсурду у творах В. Шевчука та М. Осадчого // Сучасність. — Листопад 1988. — 4.11 (331).
2. *Albert Camus*. “Le Mythe de Sisyphe”. — Париж: Gallimar, 1942.
3. *Шевчук Валерій*. Набережна, 12. — Київ, 1968.
4. *Шевчук Валерій*. Камінна луна // Вітчизна. — 1986. — № 5.
5. *Тарнашинська Людмила*. Свобода вибору — єдина форма самореалізації в абсурдному світі // Сучасність. — 1995. — № 3.